

گرد همایی یکصد و پنجاهمین سالگرد فعالیت‌های فرهنگی خاندان علمی و رونمایی از فرهنگ بزرگ سخن

صد و پنجاه سال از شروع فعالیت‌های فرهنگی خاندان علمی می‌گذرد و گمان می‌رود هیچ مؤسسه‌ای به اندازه خاندان علمی در این کار دوام نیاورده و همچنان شاداب به کار فرهنگی پرداخته است.

زنده یاد علی اکبرخان خوانساری (جد بزرگ علمی‌ها) در سال ۱۲۳۱ شمسی که کار خود را شروع می‌کرد هرگز گمان نمی‌کرد روزی مؤسسه‌ای از خاندان او با سرمایه‌گذاری سنگین، بدون کمک هیچ نهادی، فرهنگ لغتی به جامعی، کارآمدی و اعتبار «فرهنگ بزرگ سخن» را منتشر کند.

انتشارات علمی به مدیریت حسین علمی که در واقع نام خانواده را در نسل جدید روی انتشاراتشان گذاشتند و نام علمی را زنده نگاه داشتند، فرزند محمدعلی در سال ۱۳۴۵ با برادرانش مهدی و علی اصغر شروع به کار کرد و در آذر سال ۱۳۶۵ دو انتشاراتی دیگر به نام‌های علم (مهدی علمی) و سخن (علی اصغر علمی) فعالیت خود را آغاز کردند روز جمعه ۸۱/۱۱/۲۵ در مراسمی با حضور جمعی کثیر از چهره‌های شاخص ادب و فرهنگ فارسی، نشست رونمایی از فرهنگ هشت جلدی سخن که حاصل بیش از ۸ سال تلاش و کار گروهی ۱۰۰ نفره از لغت‌شناسان و فرهنگ‌نویسان زبان فارسی است، در هتل لاله تهران برگزار شد.

برنامه با صدای گرم مجری مسلط، علی هاشمی شروع شد. پس از آن حسین علمی (مدیر انتشارات علمی) از طرف خاندان علمی ضمن خوشامدگویی و خیرمقدم گفتند: این ایام مصادف است با یکصد و پنجاهمین سالگرد تأسیس انتشارات علمی که سرآغاز خدمات فرهنگی بزرگی برای ما بوده است. امیدوارم خدمات خاندان علمی در جهت رشد و اعتلای فرهنگ و تاریخ ادبیات فارسی مورد قبول اساتید، پژوهشگران و فرهنگ دوستان ایران زمین قرار گیرد.

پس از آن علی اصغر علمی (مدیر انتشارات سخن) سخنان خود را چنین آغاز کردند: بیش از هفتاد سال از چاپ فرهنگ کاتوزیان در سازمان انتشارات علمی به همت محمدعلی علمی می‌گذرد. در طی این هفت دهه، گامهای مؤثری در راه فرهنگ‌نویسی برداشته شده، ولی با پیشرفتهای علمی و فرهنگی سالیان اخیر، کمبود یک فرهنگ روزآمد و جامع همواره احساس می‌شده است. انتشارات سخن با رسالتی که در راه پیشبرد فرهنگ و زبان فارسی به عهده گرفته بود، به تألیف و چاپ یک فرهنگ فارسی معتبر و سودمند برای همگان اقدام کرد.

ایشان ضمن برشمردن پاره‌ای دشواریها و مشکلات گفتند: امروز که به‌راستی یکی از زیباترین روزهای حیات کاری من است، خاطر نشان می‌کنم در آغاز، برای تهیه و چاپ و نشر این فرهنگ در چهار قطع و اندازه مختلف برنامه‌ریزی شده و مدت پیش‌بینی شده سه سال و نیم بود. اما در عمل، تنها همین قطع بزرگ هشت‌جلدی، هشت سال و نیم به‌درازا کشید و هزینه پیش‌بینی شده به‌مرور و با احتساب نرخ روز، تا سی برابر افزایش پیدا کرد.

در دو دهه گذشته، انتشارات سخن صدها کتاب ارزنده در زمینه‌های گوناگون چاپ و منتشر کرده است که برخی از آنها به‌عنوان کتاب سال نیز برگزیده شده است، ولی به جرئت و با اطمینان کامل می‌توان گفت که زحمت و تلاشی که برای تهیه این فرهنگ مبذول شده، بیش از همه کوشش‌هایی است که صرف چاپ و نشر آن صدها کتاب شده است. چه بسا تصور چنین زحمات و تلاش‌هایی است که موجب می‌شود کمتر ناشری در این راه گام بردارد. ولی اکنون که به‌حاصل کار می‌نگریم، ارزشمندی این خدمت، خستگی حاصل از دشواریها و مشقات را به‌در می‌کند و رضایت خاطر شیرینی به‌ما می‌بخشد.

وظیفه خود می‌دانم که درود خویش را نثار ارواح پرفروغ شادروانان دکتر غلامحسین یوسفی، دکتر عباس زریاب خویی، دکتر احمد تفضلی، دکتر عبدالحسین زرین‌کوب و

● اصغر علمی مدیر انتشارات سخن

زنده‌یاد فریدون مشیری کنم و نیز طول عمر و توفیق آقایان دکتر محمدامین ریاحی، دکتر علی‌اشرف صادقی و دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی را از بارگاه احدیت بخواهم، که همگی راهنمایان مشفق‌ی برای من بوده‌اند.

نیز بر من فرض است از زحمات تمام کسانی که در تهیه و نشر این فرهنگ به یاری‌ام شتافته‌اند قدردانی و تشکر کنم، به‌ویژه از زحمات دلسوزانه و شبانه‌روزی آقای دکتر حسن انوری عمیقاً سپاسگزارم. در پایان از همکارانمان در وزارت ارشاد، اتحادیه ناشران و شرکت تعاونی تشکر و قدردانی می‌کنم. ولی بیشترین دین من در انجام این کار نسبت به برادرانم حسین و مهدی علمی است که بدون حمایت‌های مادی و معنوی آنان این اثر هرگز به سرانجام نمی‌رسید.

پس از آن آقای دکتر حسن انوری که «فرهنگ بزرگ سخن» تحت سرپرستی او منتشر شده است به جایگاه تشریف آوردند: فرهنگی که امروز از سوی انتشارات سخن معرفی می‌شود در مدت ۸ سال و با کار گروهی به فرجام رسیده است. ما خواسته‌ایم با تألیف این فرهنگ، گامی هرچند کوچک در راه تدوین فرهنگ جامع زبان فارسی برداریم. گامی که برداشته‌ایم، اگرچه راضی‌کننده نیست، دست کم در نظر خود ما، با توجه به فراهم نبودن تمهیدات علمی فرهنگ‌نگاری در کشور، امیدوارکننده است. در این

فرهنگ، ما خواسته‌ایم به‌نیاز طبقه متوسط کتاب‌خوان و مراجعان فارسی‌زبان پاسخ
گوییم؛ هم نیازهای آنان را که در متون و در گفتارهای روز به‌واژه‌ای ناآشنا برمی‌خورند و
هم نیاز آنان را که متون کهن را در مطالعه می‌گیرند، برآورده کنیم.

غرض از تمهیدات علمی - که ممکن است عذرخواه فرهنگ‌نگار در کاستی‌ها و
آشفته‌گی‌های کارش باشد - مشخص نبودن گنجینه واژگان زبان فارسی (بانک زبان)،
نبودن نظریه عمومی فرهنگ‌نگاری در زبان فارسی، نابه‌سامانی در خط فارسی و نبودن
دستور خط معیار، و فقدان منابع غنی ریشه‌شناسی مورد نظر است. همه اینها دست‌افزار
و راهنمای فرهنگ‌نگار است، چنان‌که با نبود این تمهیدات، فرهنگ‌نگار گویی در خلأ
حرکت می‌کند. علاوه بر این‌ها ما در برهه حساسی از تاریخ حیات زبان فارسی و
فرهنگ‌نگاری دست به کار شده‌ایم: دانش نظری فرهنگ‌نگاری فارسی در حال تولد
است، این‌جا و آن‌جا و به‌صورت پراکنده دانشجویان در این باره پایان‌نامه می‌نویسند، در
دانشکده‌های علوم انسانی رشته فرهنگ‌نگاری یا ایجاد گرایش فرهنگ‌نگاری در
رشته‌های قریب‌المحتوا مطرح است، خط فارسی در حال تحول است و گروهی
می‌خواهند آن را با الزامات رایانه‌ای سازگار سازند، ایجاد بانک زبان در برنامه کار
فرهنگستان زبان و ادب فارسی قرار دارد. همه این‌ها وقتی در سال‌های آینده سامان
گرفتند و به نتیجه رسیدند، فرهنگ‌نگاری می‌تواند در مسیر تازه‌های حرکت کند. ما در
این آستانه تاریخی و در تاریک‌روشنای این برهه از تاریخ زبان که به آینده امید روشنی
می‌دهد و گذشته سنت‌های دست و پاگیر را در راه می‌نهد، به خود جرئت دادیم، از
دشواری‌ها نهراسیم، و گام در راه نهادیم.

اگر از سنت‌های دست و پاگیر فرهنگ‌نگاری یاد کردم، برعکس نباید فراموش کنیم
که ما ایرانیان از ملت‌هایی هستیم که دارای سابقه طولانی در فرهنگ‌نویسی هستیم. اگر
از فرهنگ پهلوی بگذریم، در دوره اعتلای فرهنگ و تمدن اسلامی - ایران قرن سوم و
چهارم و پنجم - نمونه‌هایی در دست است که نشان می‌دهد ایرانیان هم‌چنان که در علوم
و فنون دیگر کارهای نمایان کرده‌اند، در امر فرهنگ‌نگاری هم اهتمام ورزیده‌اند و علاوه
بر زبان فارسی، برای زبان عربی هم فرهنگ نوشته‌اند. صحاح جوهری و دیرترها
قاموس فیروزآبادی، خود از نمونه‌های والای فرهنگ‌نویسی ایرانیان برای زبان عربی و
شاهد‌گویای مدعای ما هستند؛ اما متأسفانه هم‌چنان که در قرون اخیر در همه زمینه‌های
فرهنگی و علمی از کاروان علم و فرهنگ جهانی عقب مانده‌ایم، در فرهنگ‌نگاری نیز که
تابعی از آن زمینه‌های کلی است، پیشرفت نداشته‌ایم، و انقطاعی که میان ما و دنیای

فرهنگ بزرگ سخن

به سرپرستی دکتر حسن انوری

مشاوران

شفیعی کدکنی، دکتر محمدرضا شهری، جعفر صادق، دکتر علی اشرف ایلیقی، شهلا

ویراستاران

انوری، دکتر حسن (سر ویراستار)

• احمدی گیوی، دکتر حسن انصاری، مرجان تقی زاده، صفدر
• حاجی فتاحی، فرشته حسنی، حمید رضوی، محمدعلی
شادرومنش، دکتر محمد شایسته، دکتر رسول صفرزاده، بهروز

ویراستاران گروه تخصصی

ملکان، مجید (ویراستار ارشد)

افضلی، محمدرضا حاجی فتاحی، دکتر امیرحسین خانلو، شهناز

مؤلفان بخش عمومی

اخپانی، دکتر جمیله امیر فیض، هاله انصاری، مرجان پیامی، رزیتا ثناگو، زهره
جوان بخت اول، جعفر حاجی فتاحی، فرشته حسنی، حمید حسین آبادی، عبدالکریم
خاوری، پری دخت ختمه، شروین رضوانیان، قدسیه رضوی، زهرا رضوی،
محمدعلی سپهری، فاطمه شادروی منش، دکتر محمد صفرزاده، بهروز ضیائی،
نصرت الله فاضلی، سکینه فتوحی، شهرزاد قمری، حیدر گلشنی، اکرم میرشمسی،
مریم مینو کده، فاطمه وفامنصوری، بهناز یوسفی، سروش

مؤلفان بخش تخصصی

ارشدی، دکتر نعمت الله (نیمی)، افضلی، محمدرضا (مراة)، امیر تاش، دکتر علی محمد

● عکس یادگاری با دکتر حسن انوری

غرب افتاده، باعث شده است که در فرهنگ نیز نگاهمان به شیوه‌های امروزی غربی باشد و سنت‌های کهن را وافی به مقصود ندانیم. با این همه باید متوجه بود که فرهنگ‌نگاری فارسی، شیوه خاص خود را می‌طلبد و نگاه تام و تمام به غرب نیز کارساز نیست.

پس از آن دکتر انوری در مورد تهیه شیوه نامه، تعیین حوزه جغرافیایی زبان قدیم و جدید، استفاده از ۴۰۰ متن قدیم و جدید، گفتگو با صنعتگران و صاحبان مشاغل مختلف درباره واژه‌های موجود در صنف آنها و چگونگی استخراج واژگان سخن گفتند. دکتر انوری در جای دیگری از سخنان خود در مورد اینکه هیچ فرهنگی کامل نیست گفت: فروغی می‌نویسد اینجانب (فروغی) در هیچ زبانی از زبانهای اروپایی و آسیایی که با آنها سر و کار داشتیم، یک کتاب فرهنگ کامل که شخص را از کتب دیگر بی‌نیاز کند نیافتم و چاره جز این ندیدم که هنگام حاجت، به فرهنگ‌های مختلف رجوع کنم و بسا شده است با رجوع به فرهنگ‌های متعدد باز مقصود خود را حاصل نکردم....

همچنین نباید فراموش کرد که زبان فارسی، زبان ارتباط اقوام جهان ایرانی است. ترک و افغان و تاجیک در این زبان شریکند، هم‌چنان که گیلک و گُرد و آذربایجانی. و من که خود از آذربایجانم افتخار می‌کنم که خدمتگزار کوچک این زبان هستم. و خاضعانه

● استاد رحیم مسلمانیان قبادیانی پیام تاجیکان را قرائت کرد.

● عبدالغفور آرزو از طرف فرهنگیان افغانستان تبریک گفت

کتاب خود را به فارسی زبانان جهان تقدیم می‌کنم.

پس از آن دکتر غلامعلی حداد عادل رئیس فرهنگستان زبان و ادب فارسی به سخنرانی پرداختند و ضمن تبریک انتشار «فرهنگ بزرگ سخن» گفتند: یکی از نشانه‌های زنده بودن و قوت هر زبان فراوانی و تنوع فرهنگ‌ها در آن زبان است. زبان‌هایی که زنده هستند و عالمگیر، مرتباً در کار انتشار فرهنگ هستند. ما باید تأسف بخوریم از اینکه چرا در زبان فارسی آهنگ تألیف فرهنگ لغت کند شده است. ما می‌توانیم بگوییم بعد از انتشار فرهنگ دکتر معین بیش از چهل سال است که ما شاهد یک فرهنگ علمی جامع در زبان فارسی نبوده‌ایم. این طول مدت قابل توجیه نیست و باید خدا را شکر کرد که بعد از این وقفه طولانی کتاب ارزشمندی در اختیار فارسی‌زبانان ایران و سراسر جهان قرار می‌گیرد.

باید به امر مهمی اشاره کنم و آن این است که تولید این فرهنگ به دست بخش خصوصی صورت گرفته است و این جای شکرگزاری دارد که یک مؤسسه غیردولتی سرمایه‌گذاری کرده و ۸ سال صبر کرده، شتابزدگی به خرج نداده، دنبال نفع آنی نبوده، مصلحت‌کشور و زبان و ملت خود را به سودهای کلان بادآورده آنی و حرام ترجیح داده و یک چنین خدمتی کرده است. هشت سال کار مداوم روی این فرهنگ مرا یاد این شعر حافظ انداخت:

شبان وادی ایمن گهی رسد به مراد که هشت سال به جان خدمت شعیب کند
امیدوارم این خدمت مقبول نظر اهل فضل و ادب واقع شود.

کتابهایی که معرف یک دوران هستند اندکند. ممکن است در یک سال ۲۰/۰۰۰ جلد کتاب در کشور چاپ شود، اما بعدها، صد سال بعد، وقتی می‌خواهند شاخص‌های فرهنگی یک دوران را یاد کنند، شاید از هر ده سال یک یا دو کتاب یا چند کتاب را ذکر می‌کنند و این نوع کتابها، از کتابهایی است که می‌شود آنها را شاخص و معرف سطح و وضع فرهنگ در هر دورانی دانست. فرهنگستان زبان و ادب فارسی به حکم وظیفه قدردان این کوشش فرهنگی است. هرکسی امروز به زبان فارسی خدمت کند به ملیت ایرانی و به ملت ایران خدمت کرده است و پایه‌های هویت ملی ایران را تحکیم کرده است و کوشش مؤلف و ناشر فرهنگ سخن چنین کوششی است.

پس از آن آقای عبدالرحیم جعفری بنیانگذار انتشارات امیرکبیر به پشت تریبون دعوت شدند. ایشان ضمن تشکر از کلیه دست‌اندرکاران تولید این فرهنگ، انتشار این فرهنگ را به همه تبریک گفتند.

● استاد ایرج افشار

سپس از محقق نامدار ایرج افشار برای سخنرانی دعوت شد: که متن سخنرانی ایشان در شماره ۲۷ بخارا منتشر شد.

سپس دکتر علی اشرف صادقی از مشاوران فرهنگ سخن، ضمن مقدمه‌ای انتشار این فرهنگ را حادثه‌ای بزرگ خواند و چند ویژگی مهم فرهنگ سخن را چنین برشمردند:

- ۱- در این فرهنگ تعریف‌ها به زبان روز آورده شده است.
- ۲- این فرهنگ تمام جنبه‌های ادبی - علمی را پوشش داده است.
- ۳- این فرهنگ رو به زمان حال دارد. مخاطبان این فرهنگ عموم فارسی‌زبانان هستند نه ادبا.
- ۴- تلفظ‌ها همه به زبان روز آمده است.
- ۵- از دانشمندان مختلف رشته‌های علمی استفاده شده، از فرهنگ‌ها و کتابهای معتبر علمی در زمینه تخصصی خودشان استفاده شده، و اصطلاحات با دقت خاصی دست‌چین شده و آنهایی که جنبه عمومی دارد با تعریف ساده آورده شده است.
- ۶- از متون بعد از قرن هشتم تا زمان قاجار، شاهدهای بسیاری نقل شده است، که این مورد در فرهنگ‌های قبلی نبوده است.

● صحنه‌ایی از مراسم رونمایی کتاب فرهنگ فارسی سخن

۲۹۳

۷- حروفچینی، چاپ و صحافی آن بسیار نفیس است.

پس از آن پرفسور رحیم مسلمانیان قبادیانی محقق تاجیکستانی متن پیام خود را قرائت کردند.

سخنران بعدی نویسنده و پژوهشگر افغانستان عبدالغفار آرزو نماینده استادان فرهنگ و ادب افغانستان بود که متن پیام نویسندگان و شاعران افغانستان را قرائت کرد. به‌عنوان آخرین سخنران از شاعر خوش‌قریحه کمال اجتماعی جندقی متخلص به «گلبانگ» دعوت شد تا شعری را که درباره فرهنگ بزرگ سخن سروده‌اند برای حاضرین بخوانند.

این گردهمایی در میان تشویق‌های گرم و پرشور حضار و بازدید مجدد از نمایشگاه زیبایی که خاندان علمی از کتابهایی قدیمی خود برپا کرده بودند، پایان یافت.